

JIŘÍ MRKVIČKA

VÝZVA K ODPOVĚDNOSTI — ETICKÝ ZÁKLAD TERAPEUTICKÉ PRÁCE S PARTNERY

Manželské poradenství je povolání rizikové. Terapeut je totiž trvale vystaven tomu, co bych nazval „trauma manželského poradce“. Jeho jádrem je pocit bezmoci, který nás zaplaví ve chvíli, kdy si uvědomíme, že všechno naše úsilí, které jsme v tom či onom případě vynaložili, zůstalo bezvýsledné. Vidíme přitom zpravidla docela jasně, že se náš klient řítí do osobního maléru a strhává s sebou i své nejbližší; udělali jsme všechno pro to, aby to sám viděl stejně jasně — a přece tomu nemůžeme zabránit.

Taková situace je frustrující. Stačí jenom, aby si poradce položil rovnítko mezi nezdar intervence a své vlastní profesionální selhání. Výsledkem je morální kocovina, plynoucí z pocitu, že nesplnil svůj profesionální úkol. Nejprostší obranou proti tomu je vlastní rezignované sebeujištění, udělal jsem všechno, co jsem v této situaci udělat mohl. Jinak: pracoval jsem *lege artis*, po zákonu své profese. Uklidňujeme zkrátka své svědomí tím, že se dovoláváme profesionální etiky. Tím se nám otevírá pohled na etický základ terapeutické práce s manželskými partnery, a právě ten je tématem naší úvahy.

Etický základ manželského poradenství

Etická teorie je soustava axio-deontologická. Deontologie, teorie obligace, závaznosti, povinnosti, se zabývá normami, které určují a usměrňují lidské jednání ve smyslu „má být“, eventuálně „musí být“. Normy však stojí ve službě hodnotám. Proto etika zahrnuje i svou speciální teorii hodnot, etickou axiologii, s jejím nejvladnějším tázáním po dobru a zlu.

Existují etické systémy, založené deontologicky, ryze normativně. Příkladem je právě etika profesionální. Říká: zvolil jsi toto povolání, a z toho plynou zcela určité povinnosti, které máš splnit. Soubor takových norem je shrnut do profesionálního etického kodexu a je dobré, mít tento kodex před očima. Ale to nestačí.

Nesmíme totiž ztratit z dohledu axiologický základ profesionální etiky. Jde o toto: spíše než zásadně zachovávat a uplatňovat morální normy a maximy

„padni kam padni“ se musíme vždy znovu ptát, které hodnoty jsou ve hře a jak jsou ohroženy. Musíme zkrátka vycházet z faktu vztaženosti člověka k hodnotám i z faktu primátu hodnot a odvozenosti norem. Neboť žádné odvolání na morální příkaz z nás nesejme odpovědnost za to, co jsme svým jednáním způsobili. To je základní předpoklad etiky svědomí. Odkazujeme tak na onu vnitřní instanci, která zajišťuje vazbu mezi normou a hodnotou, na onu schopnost a trvalou tendenci — řečeno s G. Allportem — přikládat na své vlastní činy matici životních hodnot, již je právě svědomí.

Paradox manželského poradce

Převědme nyní tyto poněkud odtaziťé etické úvahy do reálu naší každodenní praxe. V rozhovoru o manželských problémech se pohybujeme v prostoru manželského soužití. To je východisko dnes už klasické koncepce manželského poradenství M. Plzáka. Jazykem manželského soužití můžeme hovořit o nejrůznějších problémech (komunikačních, sexuálních, ekonomických) jen „uvnitř“ tohoto soužití, jen existuje-li opravdová vůle partnerů toto soužití zachovat. Pak můžeme provádět, jak by řekl Plzák, jeho různé „kosmetické“ úpravy.

Ocitáme se však v úzkých, jestliže samo manželské soužití se hroutí. Potom se musíme — a v tom spočívá paradox manželského poradce — **přesunout na pole soužití rodinného**. Pak totiž přestává být manželské soužití základem, o který se celá intervence opírá, ale stává se pouze jednou z položek soužití rodinného. Dochází tak k významnému posunu: místo manželské dyády začínáme hovořit o dyádě rodičovské.

Platí totiž, že manželství jako instituce má své zdůvodnění ve vytvoření a zajištění rodiny. Takže etika manželství je podřízena etice rodiny a dojde-li mezi nimi k rozporu, má rodina navrch. A jestliže například v etice manželské platí, že je nemorální žít s někým, koho nemiluji — což v poradnách slyšíme až příliš často — pak v etice rodinné platí, že je morální, jestliže rodiče s ohledem na svou odpovědnost za nedospělé děti hledají přijatelný kompromis ve svém selhávajícím manželském soužití. A my jim v tom musíme pomoci. Mlčky přitom předpokládáme, že naše intervence probíhá v situaci rozvinutého manželského konfliktu, kdy manželské soužití je vážně otřeseno, ale kdy důvody pro zachování rodiny převládají nad důvody rozvodovými.

Domov jako hodnota

Nyní můžeme přesněji určit, v čem vidíme onu základní hodnotu, ve které se koncentruje etika rodiny. Řekli jsme už, že manželství je tu proto, aby vznikla rodina. Nyní doplníme: smyslem rodiny je tvorba domova.

Domov je místo života rodiny. Je to místo — řečeno s J. Patočkou — kam patříme víc, než kamkoli jinam, kde se cítíme bezpečni, kde není takřka třeba nic objevovat, kde každé očekávání již bylo nebo může být typickým způsobem vyplněno. Domov je útočiště. K domovu patří dozajista věci kolem nás: dětská

postýlka jako místo, odkud dítě poprvé obhlíží svět, pokoj jako místo, kde se učí prvními krůčkům v tomto světě. Ale domov jsou především lidé. Je to prostor sdílení a sdělování ve vzájemnosti s druhými, v intimitě „my“ rodinného svazku. Toto úzké společenství se vsunuje mezi jednotlivce a společnost, aby řádem intimních vztahů zprostředkovalo a modifikovalo neosobnost toho, co v dané společnosti platí. Tak se domov stává kotvou lidské existence. V Patočkově výkladu je existence možnost, která je realizována životním pohybem. První a nejzákladnější je pak pohyb zakotvenosti: musíme zakotvit, zakořenit ve světě. Zakotvenost je život v ochraně, zastínění a zaštitění. To je jádro oné prazákladní zkušenosti se světem, zkušenosti domova.

Domov jako dílo

Nesmíme přehlédnout důležitou věc. Že totiž prostor domova není dán předem a natrvalo. Vzniká a přetváří se. To my tvoříme svůj domov, vtiskujeme mu jeho podobu podle svého obrazu. Domov je naším dílem a proto je podroben měřítkům etiky díla. Jako každé dílo je tvořivou realizací, naplněním hodnoty v její objektivaci. Jako tvořivá realizace v sobě nese pečeť jedinečnosti a neopakovatelnosti. A my máme odpovědnost za jeho zdar či nezdar. Stává se naším závazkem. Musíme zůstat věrni svému dílu, máme povinnost dovést je k dobrému konci. Závazek a odpovědnost — to jsou základní atributy díla.

Domov je však dílem společným, dílem rodinného společenství. Svorníkem, klenákem klenby domova a ručitelem její bezpečnosti je rodičovská dyáda. Na rodičích leží celá tíha odpovědnosti a odtud se myšlenka odpovědného rodičovství, či snad spoluodpovědnost obou rodičů na tvorbě domova, rýsuje jako základní nárok, který při své práci na partnery vznášíme.

Výzva k odpovědnosti

Takže : tvorba domova, zkušenost domova, starost o domov a odpovědnost za domov — to jsou základní postuláty manželské terapie a jimi se manželská terapie vlastně stává formou terapie rodinné, ačkoliv probíhá v páru. Výzva k odpovědnosti pak je jádrem terapeutického rozhovoru s partnery. Terapeutický rozhovor však není žádnou teoretickou diskusí o problémech odpovědnosti. S argumentací výlučně logickou bychom mnoho nedosáhli. Nechceme o odpovědnosti diskutovat, chceme, aby svůj podíl odpovědnosti klienti přijali. Proto s nimi hovoříme jazykem rodinného soužití, „jazykem domova“. A to je jazyk konkrétní, který užívá spíše obrazů, svědectví, příkladů, jeho argumentace je vedena „ad hominem“, míří k tomu, co se klientů osobně dotýká, nevyhýbá se argumentům emocionálním. Jeho cílem je transponovat obecně morální normativity do osobních rad, varování a povzbuzování.

Přijmeme-li za své, že domov je centrální hodnotou rodinného soužití, pak také musíme téma domova do rozhovoru vnést. Chceme svým klientům ozřejmit,

že rodinu a domov lze zachovat a nabídnout jim, že společně budeme hledat cestu, jak toho mohou dosáhnout. Musíme se v rozhovoru co nejrychleji uchytit na nějakém „ostrůvku možné shody“. A tím je nejpravděpodobněji péče o děti. Žádný rodič nám přece nefekne, že své dítě nemá rád a že o ně nestojí. Dokonce ani o svém partnerovi to neříká příliš často. A tak se snažíme, aby svůj vlastní manželský vztah a konflikt spatřili očima svých dětí. To by mělo být obsahem prvního společného rozhovoru a odrazovým můstkem celé další intervence.

Ale to už jsou speciální problémy terapeutické taktiky. Máme-li nyní na závěr dát odpověď na otázku, kterou jsme položili na samém začátku naší úvahy, pak řekněme: Jestliže se nám podařilo přimět klienty, aby akceptovali naši výzvu k odpovědnosti, splnili jsme svůj terapeutický úkol. Dosáhli jsme toho, že ve svém rozhodování budou nejen mít na zřeteli svá osobní práva, která obvyklejné důrazně proklamují, ale začnou brát ohled i na své základní rodičovské povinnosti, na svou odpovědnost za domov. Rozhodnutí samo je však na nich a nemůžeme jim být nuceno. Je to jejich a ne náš etický problém.

Souhrn

Stať je pokusem o stanovení etických normativů manželské terapie. Autor rozlišuje etiku manželskou a etiku rodinnou. Zdůrazňuje primát etiky rodinné (manželství jako instituce je tu proto, aby mohla vzniknout rodina). Axiologický základ etiky rodiny hledá v hodnotě domova (tvorba domova je smyslem rodiny). Domov je společné dílo, na které partneři nesou svůj podíl odpovědnosti. Terapeutický rozhovor má proto být veden „jazykem domova“. V jeho slovníku jsou dominantní takové výrazy jako „starost o domov“ a „rodičovská odpovědnost za domov“. Výzva k přijetí této odpovědnosti je jádrem terapeutické intervence.

APPEAL FOR RESPONSIBILITY — AN ETHICAL BASIS OF THERAPEUTIC WORK WITH COUPLES

This article is an attempt to determine the ethical norms of the marital therapy. The author differentiates between a matrimonial ethics and a family ethics. He emphasizes the main role of family ethics (marriage as an institution is here to form a family). He is searching for the axiological basis of family ethics in the value of the "home" (the meaning of the family life is to create the "home"). The "home" is a common work for which both partners are responsible. Therefore the therapeutic dialogue should be held in the "language of the home". In his vocabulary the author mainly uses such terms as "care for home" and "parental responsibility for home". The base of the therapeutic intervention is an appeal to the clients for the acceptance of this responsibility.